

Arkadiusz Tomczyk

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-7885-9411

a.tomczyk@uwm.edu.pl

Rola i znaczenie rynku dzieł sztuki w procesie prania pieniędzy

Wstęp

Rynek dzieł sztuki można określić jako rozwijający się w kontekście jego wartości ekonomicznej. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego wartość sprzedaży tego rodzaju dóbr w Polsce w 2022 r. wyniosła ok. 650 mln zł, co stanowiło wzrost o 10,1%¹ w stosunku do 2021 r. W ujęciu globalnym wydaje się to być niezbyt imponująca wartość, bowiem światowy rynek wygenerował w tym czasie 68 bilionów dolarów amerykańskich². Nie powinien jednak dziwić fakt, że tak dynamiczny sektor gospodarki skupił na sobie również uwagę sprawców przestępstwa prania pieniędzy. Dodatkowym „atutem” dzieł sztuki jako dóbr luksusowych jest niezwykle wręcz płynność ich wartości, tzn. dany przedmiot jest warty dokładnie tyle, ile jest w stanie zapłacić za niego zainteresowany kupujący.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja i analiza procederu prania pieniędzy z wykorzystaniem handlu szeroko rozumianymi dziełami sztuki. W tym kontekście zasygnalizowania wymaga również fakt, że przedmiotowe dobra umożliwiają także popełnianie innego rodzaju przestępstw o charakterze gospodarczym, m.in. podatkowych. Niewykluczone, że sprawcy tego czynu zabronionego będą próbowali dodatkowo zmaksymalizować swoje zyski, np. poprzez unikanie opodatkowania. W pracy zostanie zwrócona uwaga na poszczególne role, jakie pełnią uczestnicy rynku dzieł sztuki, ze wskazaniem zagrożeń i potencjalnych nadużyć. Na gruncie tak zakreślonego tematu pracy

¹ *Inwestorzy chętnie kupują dzieła sztuki. Polski rynek daleko w tyle za globalnym – to daje perspektywę na wysoki zysk*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Inwestorzy-chetnie-kupuja-dzie-la-sztuki-Polski-rynek-daleko-w-tyle-za-globalnym-to-daje-perspektywy-na-wysoki-zysk-8599418.html> (data dostępu: 10.12.2024).

² *Art market worldwide – statistics and facts*, <https://www.statista.com/topics/1119/art-market/#topicOverview> (data dostępu: 10.12.2024).

oraz jej celu problem badawczy można wyrazić następującym pytaniem: jakie przymioty rynku dzieł sztuki sprawiają, że jest on atrakcyjny z punktu widzenia sprawców przestępstwa prania pieniędzy? Wobec tak postawionego pytania można przyjąć hipotezę: głównymi cechami czyniącymi rynek dzieł sztuki podatnym na wykorzystanie do prania pieniędzy są jego złożoność, umiędzynarodowienie oraz model handlowy ułatwiający anonimizację beneficjentów rzeczywistych.

Dzieła sztuki – przedmioty atrakcyjne nie tylko estetycznie

Nie ulega wątpliwości, że pewne rzeczy prezentują wyższą wartość od innych, zarówno w aspekcie estetycznym, jak również ekonomicznym. Obecnie w Polsce brak jest definicji legalnej dzieła sztuki. Jak zauważa Bartłomiej Gadecki, „pojęcie »dzieło sztuki« nie jest zdefiniowane w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (...), choć ustawa wskazuje, iż ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności »działami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej« (art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. a) oraz »wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi« (art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. g), a także zabytki archeologiczne będące w szczególności relikтами działalności artystycznej (art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. d)»³. Co istotne, obecnie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁴ posługuje się sformułowaniem „dobro kultury”, nie określając jednak wprost jego definicji legalnej. Znalazło się ono w nieobowiązującej już ustawie z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury⁵. W art. 2 przywołanej ustawy wskazano wówczas, że „dobrem kultury w rozumieniu ustawy jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną”. Dzisiaj, z uwagi na rosnącą popularność tzw. sztuki współczesnej, wielokrotnie można nie zdawać sobie sprawy z tego, że w danym momencie „obcujemy” z dziełem sztuki⁶.

Z punktu widzenia niniejszej pracy, nie lekceważąc doniosłości aspektów estetycznych i kulturowych dzieł sztuki, należy zwrócić uwagę na ich kontekst

³ B. Gadecki, *Nielegalny rynek dzieł sztuki*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012, s. 339.

⁴ T.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 840.

⁵ T.j. Dz.U. z 1962 r., Nr 10, poz. 48.

⁶ *Najdroższy banan w historii. Dzieło sztuki „Komediant” sprzedany za ogromną kwotę*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Najdrozszy-banan-w-historii-Dzielo-sztuki-Komediant-sprzedany-za-ogromna-kwote-8848725.html> (data dostępu: 16.12.2024).

ekonomiczny. Jak zasygnalizowano we wstępie, szczególną cechą tego rodzaju przedmiotów jest wyjątkowa wręcz płynność ich wartości. Oczywiście dorobek artystyczny niektórych (uznanych) autorów zawsze osiąga na aukcjach wysokie ceny, jednak tego rodzaju przedsięwzięcia z reguły nie leżą w kręgu zainteresowania osób (grup) chcących w ten sposób dokonać prania pieniędzy, głównie ze względu na wysoką popularność takich transakcji⁷. Trzeba jednak zauważyć, że zdarzają się pojedyncze przypadki lokowania przez grupy przestępcze środków pieniężnych w dziełach sztuki znanych na całym świecie, czego przykładem może być przypadek ujawnienia przez amerykańskie organy ścigania w trakcie przeszukiwania nieruchomości należących do handlarzy narkotyków obrazów – 14 dzieł sztuki na ścianach oraz 33 zapakowanych w skrzyniach – autorstwa m.in. Renoira, Picasso oraz Salvadora Dali⁸.

Dobra kolekcjonerskie są również znany sposób inwestowania pieniędzy, określanym jako alternatywa dla rynku akcji, obligacji czy funduszy inwestycyjnych, choć często podkreśla się relatywnie wysoki stopień ryzyka takich przedsięwzięć⁹. O atrakcyjności obrotu dziełami sztuki jako metody prania pieniędzy oraz o uznawaniu w tym kontekście przedsiębiorstw zajmujących się takim obrotem jako działalności wysokiego ryzyka może świadczyć ich wskazanie wprost jako instytucji obowiązanych, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 24a ustawy z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu¹⁰. Obowiązki przewidziane w przywołanym akcie prawnym dotyczą transakcji o wartości równej lub przekraczającej równowartość 10 000 euro (jako pojedyncza operacja lub kilka, które wydają się ze sobą powiązane). Jak podkreśla Michał Nowakowski, „Główny Inspektor Informacji Finansowej wskazuje w aneksie 2 do Krajowej Oceny Ryzyka Prania Pieniędzy i Finansowania Terroryzmu, że obrót związany z szeroko rozumianym rynkiem dzieł sztuki charakteryzuje się wysokim – czwartym – poziomem podatności oraz zagrożeniem praniem pieniędzy”¹¹. Warto również przywołać w tym miejscu pogląd wyrażony przez Wiesława

⁷ Tytułem przykładu wskazać można sprzedane w Polsce w 2022 r. obrazy: *Rzeczywistość* Jacka Malczewskiego (20,4 mln zł), *Dziewczynka oparta o stół*, *portret Wandy Nowakówny* Stanisława Wyspiańskiego (4,44 mln zł), czy *Portret Louisa Libaude'a* Olgi Boznańskiej (552 tys. zł) – zob. *Obraz Malczewskiego najdroższy w Polsce. Padł rekord na rynku sztuki*, https://biznes.interia.pl/gospodarka/news-obraz-malczewskiego-najdrozszy-w-polsce-padl-rekord-na-rynku,nId,%206462960#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (data dostępu: 16.12.2024).

⁸ G. Bowley, *As money launderers buy Dalís – U.S. looks at lifting the veil on art sales*, „The New York Times” z 19 czerwca 2021 r., <https://www.nytimes.com/2021/06/19/arts/design/money-laundering-art-market.html> (data dostępu: 16.12.2024).

⁹ The risks of investing in art and collectibles, <https://www.investopedia.com/articles/personal-finance/061815/risks-investing-art-and-collectibles.asp> (data dostępu: 16.12.2024).

¹⁰ T.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1124.

¹¹ M. Nowakowski, [w:] M. Nowakowski (red.), *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 56.

Pływaczewskiego, według którego (w oparciu o informacje Interpolu) przestępczość bazowa dla prania pieniędzy skupiona jest m.in. wokół przestępczości narkotykowej, handlu bronią, prostytucji, hazardu i handlu ludźmi¹². Warto jednak zwrócić uwagę na jeszcze jeden „sektor”, dla którego zakup dzieł sztuki wydaje się być doskonałym sposobem na wprowadzenie nielegalnych środków na rynek finansowy. Do grupy tych sprawców można zaliczyć osoby zajmujące eksponowane stanowiska polityczne (ang. *Politically Exposed Person* – PEP), które dopuszczają się czynów korupcyjnych. Z uwagi na status społeczno-polityczny tych osób, ujawnienie w ich domach dzieł sztuki na pierwszy rzut oka nie musi wzbudzać podejrzeń.

Wysokie ryzyko prania pieniędzy z wykorzystaniem rynku dzieł sztuki zostało dostrzeżone także na poziomie międzynarodowym. Warto w tym miejscu podkreślić, że tego typu przedmioty mają często jeszcze jedną zaletę (z perspektywy sprawców czynu zabronionego) – stosunkowo niewielkie wymiary, przez co mogą być z łatwością przemycane przez granice. Problem ten stał się podstawą raportu sporządzonego przez FATF¹³ w 2023 r.¹⁴ Autorzy raportu wskazali na kilka powodów, przez które rynek dzieł sztuki jest atrakcyjny dla przestępców w aspekcie prania pieniędzy, dzieląc je na dwie kategorie. Do pierwszej grupy zaliczono, ze względu na charakter dóbr i specyfikę rynku, m.in.: 1) trudność w rozpoznaniu i śledzeniu pochodzenia danego przedmiotu; 2) poufność i powszechny udział pośredników w handlu dziełami sztuki; 3) nieadekwatne metody weryfikacji klientów (nabywców/zbywców)¹⁵. Drugim kryterium, według którego zidentyfikowano zagrożenia związane z analizowanym procederem, są aspekty dochodzeniowo-śledcze, w ramach których wyróżniono: 1) niski priorytet nadawany postępowaniom związanym z obrotem dziełami sztuki; 2) brak lub małe doświadczenie organów ścigania w rozpoznawaniu tego rodzaju zagrożeń; 3) problemy (również prawne) związane z międzynarodowym kontekstem tych spraw¹⁶.

Należy zauważyć, że wskazane czynniki ryzyka pozostają ze sobą w ścisłym związku, niejednokrotnie będąc swoimi następstwami. Tytułem przykładu warto wspomnieć, że niewielkie doświadczenie w zakresie przestępczości zwią-

¹² W. Pływaczewski, *Pranie pieniędzy na rynku dzieł sztuki – skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2012, nr 88, s. 82.

¹³ The Financial Action Task Force (FATF) – niezależna, międzyrządowa organizacja o charakterze doradczym, działająca przy OECD, która opracowuje i upowszechnia standardy, rekomendacje dotyczące ochrony światowego systemu finansowego m.in. przed praniem pieniędzy oraz finansowaniem terroryzmu. Rekomendacje FAFT uznawane są za standardy przeciwdziałania praniu pieniędzy (AML) oraz przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu (CTF), <https://www.fatf-gafi.org/> (data dostępu: 21.12.2024).

¹⁴ FATF, *Money laundering and Terrorist financing in the art and antiquities market*, Paris 2023, <https://www.fatf-gafi.org/publications/Methodsandtrends/Money-Laundering-Terrorist-Financing-ArtAntiquities-Market.html> (data dostępu: 21.12.2024).

¹⁵ Ibidem, s. 4.

¹⁶ Ibidem.

zanej z dziełami sztuki może przełożyć się na wspomniany niski priorytet takich spraw. Warto również przywołać w tym miejscu stanowisko W. Pływaczewskiego, wyrażone przeszło dekadę temu, a które wydaje się być wciąż aktualne: „Wprawdzie w ostatnich latach przedstawiciele policji oraz środowisk antykwarycznych i domów aukcyjnych sygnalizują coraz częstsze przypadki lokowania przez świat przestępczy nielegalnie uzyskanych środków finansowych w zakup cennych dzieł sztuki, to jednak możliwości przeciwdziałania próbom «psucia» antykwarycznego i aukcyjnego rynku są obecnie, jak się wydaje, jeszcze dość ograniczone. Sytuacja ta spowodowana jest wieloma przyczynami. Niewątpliwie do niezwykle istotnych należy zaliczyć brak sprawnie funkcjonującego modelu walki z przestępczością związaną ze światowym dziedzictwem kultury, którego międzynarodowe rynki dzieł sztuki stanowią fundamentalny segment. Uważa się powszechnie, iż podstawowym ogniwem nowoczesnej strategii przeciwdziałania przestępczości wymierzonej w dziedzictwo kultury (zabytki, dzieła sztuki) powinny być specjalistyczne służby policyjne”¹⁷. Choć trudno kwestionować to stwierdzenie, należy jednak wskazać, że prawodawstwo podjęło kroki zmierzające do zabezpieczenia rynku aukcyjnego, m.in. poprzez nałożenie na domy aukcyjne obowiązku właściwej identyfikacji stron transakcji.

Pranie pieniędzy a uczestnicy obrotu dziełami sztuki

Analizując proceder prania pieniędzy w kontekście obrotu dziełami sztuki, można podzielić role uczestników tego rynku na dwie kategorie, tj. podmioty profesjonalne – domy aukcyjne, pośrednicy, galerie sztuki (przedsiębiorcy) oraz klienci (zarówno kupujący, jak też sprzedający). W niniejszej części pracy autor zasygnalizuje zagrożenia wynikające z funkcjonowania pierwszej z powyższych grup. Jak wskazano w przywołanej uprzednio *Krajowej ocenie ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu*, nie ma żadnych oficjalnych informacji dotyczących liczby podmiotów faktycznie działających na rynku dzieł sztuki. Dostępne dane pozwalają szacować tę liczbę w przedziale od 200 do 600 podmiotów. Autorzy raportu podają, że „dane Zespołu Naukowo-Badawczego Obrotu Dziełami Sztuki i Prawnej Ochrony Dziedzictwa Kulturowego (dalej: Zespół), wskazują bardziej dokładnie liczbę pośredników w 2021 r. na blisko 380 podmiotów. Żadne dane nie uwzględniają w szczególności osób dokonujących okazjonalnej sprzedaży oraz tych, dla których sprzedaż dzieł sztuki jest faktycznie główną formą utrzymania, ale nie rejestrują działalności w tym zakresie. Szczególnie druga wymieniona kategoria osób pozostaje poza jakąkolwiek kontrolą, pomimo generowania stałego ruchu na

¹⁷ W. Pływaczewski, op. cit., s. 81.

rynku”¹⁸. Przywołany fragment uwydatnia co najmniej dwa problemy związane z przeciwdziałaniem omawianemu przestępstwu. Przede wszystkim, nie mogąc precyzyjnie określić liczby profesjonalnych uczestników obrotu dziełami sztuki, trudno jest oczekiwać skutecznego stosowania prawa w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy, nawet gdyby przyjąć jego teoretyczną, bardzo wysoką skuteczność. Po drugie, w kontekście osób fizycznych, które nie rejestrują faktycznej działalności na rynku dzieł sztuki, bądź takich, dla których taka aktywność ma charakter okazjonalny, należy zauważyć, że mogą wystąpić poważne trudności w objęciu tych podmiotów przepisami ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu z uwagi na zasadę określoności i wymogi wskazania zakresu podmiotowego.

Pierwszą grupą uczestników rynku dzieł sztuki są galerie sztuki, sklepy antykwaryczne, tj. podmioty prowadzące sprzedaż detaliczną. To właśnie ta cecha sprawia, że tego rodzaju przedsiębiorstwa mogą być wykorzystywane do prania pieniędzy. Pomijając fakt, że znaczące kwoty pieniężne przepływają przez takich sprzedawców bez przekraczania progu raportowania (wspomnianej uprzednio równowartości 10 000 euro), to również w przypadku transakcji podlegającej zgłoszeniu może dojść do nadużyć w przedmiocie przeciwdziałania praniu pieniędzy. Z jednej strony może być to wynikiem zaniedbań ze strony omawianych podmiotów w zakresie identyfikacji klienta i pochodzenia środków pieniężnych, z drugiej jednak strony należy liczyć się także z możliwością zamierzonego niedochowania należytej staranności czy wręcz co najmniej ułatwienia prania pieniędzy.

Według przywołanego uprzednio raportu jednym z zagrożeń związanym z uczestnikami rynku dzieł sztuki jest dokonywanie transakcji w gotówce, co wydaje się być typowe dla sektora detalicznego, jak również możliwość manipulowania cenami sprzedawanych dóbr, tj. niedoszacowanie lub przeszacowanie ich wartości¹⁹. W kontekście pierwszego z wymienionych aspektów należy podkreślić, że ta forma płatności powszechnie uznawana jest za jedną z najbardziej ryzykownych w kontekście prania pieniędzy. Nie powinno się zatem odnosić tego problemu *stricte* do rynku dzieł sztuki. Adresując kwestię wartościowania cen poszczególnych dzieł sztuki, trzeba zwrócić uwagę na problemy związane z zorganizowanym procederem prania pieniędzy. Przede wszystkim, jak sygnalizowano uprzednio, tego rodzaju dobra (ich wartość) mają charakter wysoce subiektywny. Przyjmując za przykład sytuację, w której dany podmiot dokona zakupu kilkudziesięciu bądź kilkuset przedmiotów o wartości nieprzekraczającej progu raportowania, to takie zachowanie będzie

¹⁸ Krajowa ocena ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, aneks nr 2: Analiza ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu według sektorów, s. 159, <https://www.gov.pl/web/finanse/krajowa-ocena-ryzyka-prania-pieniedzy-oraz-finansowania-terroryzmu> (data dostępu: 17.12.2024).

¹⁹ FATF, *Money laundering...*, s. 14.

niezwykle trudne do oceny pod kątem prania pieniędzy. Problemem będzie zarówno identyfikacja i ustalenie związku poszczególnych operacji finansowych, jak też ich prawidłowa ocena przez organy powołane do przeciwdziałania praniu pieniędzy (np. wyspecjalizowane departamenty instytucji finansowych)²⁰. Analizowane zjawisko ma oczywiście charakter dużo bardziej złożony. Dla zobrazowania skali trudności identyfikacji procederu prania pieniędzy można zasygnalizować, że grupy przestępcze mogą próbować nabywać dzieła sztuki za pośrednictwem tzw. korporacji fasadowych (ang. *shell companies*), co umożliwia zachowanie anonimowości tzw. beneficjentów rzeczywistych. Dodając do tego kolejny element w postaci rejestracji takiego podmiotu w jednym z egzotycznych miejsc świata (najczęściej raju podatkowym), jak np. Kajmany, Wyspy Marshalla czy nawet Cypr, powstaje niezwykle trudna do rozwiązania „układanka”, zawierająca podlegające łącznej ocenie elementy formalno-organizacyjne, geograficzne i celowościowe.

Kolejną kategorią profesjonalnych uczestników rynku dzieł sztuki, na którą warto zwrócić uwagę w kontekście ryzyka prania pieniędzy, są domy aukcyjne. Należy podkreślić, że domy aukcyjne najczęściej odpowiadają za przeprowadzenie sprzedaży pojedynczych, znanych w środowisku egzemplarzy dzieł sztuki. Stąd też tego rodzaju podmioty, w założeniu, powinny dokładać należytej staranności, aby ich nazwa, będąca w istocie marką, nie była wiązana z jakąkolwiek przestępczą działalnością. Nie można jednak wykluczyć intencjonalnego działania wbrew przepisom prawa, czego przykładem może być jeden z największych i najbardziej znanych domów aukcyjnych świata – amerykański Sotheby's. W 2024 r. dom aukcyjny został ukarany za umyślne wystawianie kolekcjonerom fałszywych certyfikatów uprawniających do zwolnienia podatkowego przewidzianego dla handlarzy dzieł sztuki²¹. Wspomniani kolekcjonerzy, w ramach współpracy z domem aukcyjnym, dopuszczali się zatem przestępstw podatkowych.

Z funkcjonowaniem wspomnianych uczestników rynku dzieł sztuki związane jest również inne ryzyko w ramach szeroko rozumianego prania pieniędzy. Z uwagi na to, że zyski tych przedsiębiorstw uzależnione są od kwoty uzyskanej ze sprzedaży aukcyjnej danego przedmiotu, w interesie domu aukcyjnego jest osiągnięcie jak najwyższej ceny. Może to m.in. skutkować obniżeniem standardów w zakresie identyfikacji stron transakcji, a w konsekwencji umożliwić wprowadzenie do systemu finansowego środków pochodzących z przestępstwa. Należy jednak *a contrario* zauważyć, że tego rodzaju przedsiębiorstwa z założenia muszą dbać o swoją reputację, aby przyciągnąć majątnych klientów.

²⁰ A. Walton, *Money laundering in the global art market*, „Undergraduate and Capstone Projects” 2023, nr 260, s. 8, <https://digitalshowcase.lynchburg.edu/utcp/260/> (data dostępu: 29.12.2024).

²¹ *Sotheby's settles New York tax fraud case, pays damages*, <https://www.reuters.com/legal/sothebys-settles-new-york-tax-fraud-case-pays-damages-2024-11-14/> (data dostępu: 6.01.2025).

Łatwo zatem wyobrazić sobie, że ich zyski mogłyby ulec znaczącemu obniżeniu, gdyby ujawniono uczestnictwo danego domu aukcyjnego w procesie prania pieniędzy. Niemniej jednak, jak dowodzi przywołany przykład domu Sotheby's, nawet najbardziej rozpoznawalne marki nie mogą pozostawać poza kontrolą.

Z rozpoznawalnością poszczególnych domów aukcyjnych, w kontekście prania pieniędzy, wiąże się jeszcze jeden czynnik ryzyka. Jak powszechnie wiadomo, analizowane przestępstwo wymaga poniesienia pewnych kosztów (np. podatkowych, dla jeszcze skuteczniejszego zamaskowania nielegalnego pochodzenia środków pieniężnych). W przypadku domów aukcyjnych możliwe jest zwiększenie wartości danego dzieła sztuki, zakupionego wcześniej za pieniądze pochodzące z czynów zabronionych, np. poprzez kampanię reklamową planowanej aukcji.

Kolejną grupą podmiotów wartą przedstawienia w aspekcie ryzyka prania pieniędzy mogą być tzw. doradcy sztuki (ang. *art advisor*). To osoby świadczące usługi typu *consulting* na rzecz swoich klientów. Choć wydaje się, że ta profesja nie jest zbyt popularna w Polsce, to jednak zapotrzebowanie na tego rodzaju usługi rośnie²². W zakresie rzeczowej problematyki należy wskazać, że tego rodzaju podmioty mogą pełnić rolę pełnomocników, zarówno poszukując godnego uwagi dzieła sztuki, jak również uczestnicząc bezpośrednio w transakcji. Wydaje się, że ich udział, z punktu widzenia złożonego procesu prania pieniędzy, ma głównie na celu zachowanie anonimowości beneficjentów rzeczywistych, czyli w istocie sprawców przestępstwa prania pieniędzy.

W ramach swoich czynności wspomniane podmioty mogą dokonywać również wyceny dzieł sztuki. O ile ryzyko związane z nierzetelnym (umyślnym) szacowaniem wartości przedmiotu można uznać za niewielkie w przypadku uznanych ekspertów w tej dziedzinie, to w ogólnym ujęciu rynku takie przypadki mogą się zdarzyć. Analizując konsekwencje takiego działania przez pryzmat grupy przestępczej, można wyartykułować następujący (uproszczony) schemat działania:

1. grupa przestępcza lokuje środki pochodzące z czynu zabronionego w przedmiotach, które mogą być uznane za dzieło sztuki;
2. nierzetelny rzeczoznawca określa „wartość” tych przedmiotów na wyższą, niż faktyczna cena ich zakupu;
3. ten sam podmiot pośredniczy w sprzedaży przedmiotów;
4. grupa przestępcza dysponuje „legalnymi”, bo pochodzącymi ze sprzedaży dzieł sztuki, środkami, a dodatkowo dochodzi do wtórnego zarobku (względem przestępstwa bazowego).

Przedstawiony model, uwzględniający udział pośrednika (doradcy), może oczywiście ulegać modyfikacjom, a ujmując to precyzyjnie: skomplikowaniu.

²² *Art advisor, czyli doradca sztuki*, <https://rynekisztuka.pl/2021/03/30/art-advisor-doradca-sztuki-art-konsultant-doradztwo-rynek-sztuki/> (data dostępu: 10.02.2025).

Tytułem przykładu można zasygnalizować, że pkt 1 stanowić będzie *trust*²³ zarejestrowany w raju podatkowym – wówczas identyfikacja beneficjenta rzeczywistego będzie znacząco utrudniona, a czasem nawet niemożliwa.

Reasumując, w kontekście każdego rodzaju uczestników rynku dzieł sztuki można wskazać szereg czynników ryzyka związanego z praniem pieniędzy. Chociaż powszechnie przyjmuje się, że nabywanie „dóbr luksusowych” mieści się w zakresie działania typowego dla ostatniego etapu prania pieniędzy (w klasycznie pojmowanym, trójetapowym podziale tego procesu), tj. integracji²⁴, to wskazane rozważania pokazują, że dzieła sztuki, dobra kultury mogą być skutecznie wykorzystywane do lokowania środków pochodzących w przestępstwa w systemie finansowym, co z kolei może odpowiadać pierwszemu etapowi prania pieniędzy²⁵.

Ponadto czynnikiem istotnie utrudniającym zwalczanie analizowanego zjawiska, związanym właśnie z przesunięciem roli dzieł sztuki z ostatniego do pierwszego etapu, może być obrót (nabywanie) dzieł sztuki przez Internet, w sektorze całkowicie prywatnym, z pominięciem profesjonalnych uczestników rynku. Już pobieżna weryfikacja platform społecznościowych pozwala stwierdzić, że problem ten będzie zyskiwał na znaczeniu. Autor tytułem przykładu sprawdził zainteresowanie obrotem dziełami sztuki wśród użytkowników popularnego portalu Facebook. Używając dostępnej tam wyszukiwarki na zadaną frazę „dzieła sztuki”, wśród wyników otrzymano grupy dyskusyjne, zrzeszające nawet 39 tys. członków (grupa polskojęzyczna)²⁶. Odnaleźć tam można szereg ogłoszeń o sprzedaży m.in. obrazów. Obok nieznanymi szerzej autorów można również trafić na ofertę sprzedaży obrazu autorstwa znanego polskiego malarza Franciszka Kmity, co pokazuje, że tego rodzaju platformy, pozostając poza kontrolą i regulacjami ustawowymi, mogą stanowić ważny i łatwo dostępny rynek.

Konkluzja

Podsumowując niniejsze rozważania, można stwierdzić, że dzieła sztuki, z uwagi na swoje unikalne cechy, podlegające wysoce subiektywnym ocenom,

²³ Zgodnie z art. 2 ust. 2 pkt 24 ustawy z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2023 r., poz. 1124) *trust* to regulowany przepisami prawa obcego stosunek prawny wynikający ze zdarzenia prawnego, umowy lub porozumienia, w tym zespołu takich zdarzeń lub czynności prawnych, na podstawie którego dokonuje się przeniesienia własności lub posiadania wartości majątkowych na powiernika w celu sprawowania zarządu powierniczego oraz udostępniania tych wartości beneficjentom tego stosunku oraz fundację rodzinną w rozumieniu ustawy z dnia 26 stycznia 2023 r. o fundacji rodzinnej.

²⁴ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy – metody, raje podatkowe, zwalczanie*, Warszawa 2011, s. 48.

²⁵ Ibidem, s. 40–41.

²⁶ <https://www.facebook.com/groups/547680118656444> (data dostępu: 5.02.2025).

stanowią istotą rolę w procesie prania pieniędzy – z punktu widzenia sprawców tego przestępstwa. Zakupy tego rodzaju przedmiotów jako działanie sprawców zostało już dawno rozpoznane w praktyce funkcjonowania instytucji finansowych i organów ścigania²⁷. Wydaje się, że mimo przemian społeczno-gospodarczych, dobra kultury wciąż zyskują na znaczeniu w analizowanym aspekcie. Niewątpliwie rozwój tzw. sztuki nowoczesnej może istotnie utrudniać ocenę danej transakcji, gdyż trudno jest zakwestionować wartość danego egzemplarza, który przez jednych może być uznany za wybitne dzieło sztuki, a przez innych za coś bezwartościowego. Powoduje to poważne trudności natury dowodowej, którym sprostać muszą podmioty zaangażowane w wykrywanie, zwalczanie i przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Za słuszną decyzję prawodawcy należy uznać uwzględnienie uczestników rynku dzieł sztuki w katalogu podmiotów zobowiązanych do stosowania przepisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy. Na gruncie przeprowadzonych rozważań można również stwierdzić, że postawiona we wstępie niniejszej pracy hipoteza została potwierdzona.

Wykaz literatury

- Bowley G., *As money launderers buy Dalís – U.S. looks at lifting the veil on art sales*, „The New York Times” z 19 czerwca 2021 r., <https://www.nytimes.com/2021/06/19/arts/design/money-laundering-art-market.html>.
- Gadecki B., *Nielegalny rynek dzieł sztuki*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2012.
- Grzywacz J., *Pranie pieniędzy – metody, raje podatkowe, zwalczanie*, Wyd. SGH, Warszawa 2011.
- Nowakowski M. (red.), *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
- Pływaczewski W., *Pranie pieniędzy na rynku dzieł sztuki – skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2012, nr 88.
- Walton A., *Money laundering in the global art market*, „Undergraduate and Capstone Projects” 2023, nr 260.
- Wójcik J.W., *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych*, Twigger, Warszawa 2002.

²⁷ J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych*, Warszawa 2002, s. 115.

Summary

The role and importance of the art market in the money laundering process

Keywords: criminal law, antiques, arts, money laundering, organised crime, art market.

The article is an attempt to bring closer the issue of money laundering using the art market. The aim of the work is to present and analyse this sector of the economy, which is gaining importance, in terms of exposure to participation in the money laundering process. Works of art seem to be an interesting way, from the point of view of the perpetrators of this crime, to mask the illegal origin of funds. Trade in such items can be carried out with the participation of professional entities, such as auction houses, art galleries, and intermediaries. The author analyses their role and indicates the risks resulting from the function they perform in the context of money laundering. It seems that despite the recognition by the legislation – both Polish and international – by including the above-mentioned entities in the provisions on counteracting money laundering, their effective enforcement, and thus combating and preventing money laundering, remain very difficult.

